

УДК 371.3

САМООЦІНКА МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ВЛАСНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.І.Староста, С.І.Бабинець

Анотація. Розглянуто самооцінку майбутніми педагогами їх готовності до самоосвітньої діяльності; встановлено, що основна частина студентів має реальний рівень самооцінки, що сприяє подальшому самоудосконаленню особистості.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, самоосвіта, підготовка вчителів.

Аннотация. Рассмотрена самооценка будущими педагогами их готовности к самообразовательной деятельности; установлено, что основная часть студентов имеет реальный уровень самооценки, что способствует дальнейшему самосовершенствованию личности.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, самообразование, подготовка учителей.

Summary. It was considered self-esteem and future teachers of their readiness to self education activities. The bulk of the students has a real self-esteem, which contributes to the further perfection of the individual.

Keywords: self-education activities, self-education, teacher training.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку нашої країни з метою реформування вищої ланки освіти, покращення фундаментальної та психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів важливого значення набуває становлення освіченої та творчої особистості, готовності до самоосвіти, здатності ефективно вирішувати суспільні завдання.

Таким чином, організація самоосвітньої діяльності студентів - майбутніх учителів в умовах вищого навчального закладу є важливою передумовою та засобом їхнього самовдосконалення й особистісного розвитку; сприяє формуванню пізнавальних інтересів студентів у процесі професійної підготовки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що питання самоосвіти вивчаються низкою антропологічних наук (філософія, педагогіка, психологія, соціологія та ін.). Різні аспекти самоосвіти розглядалися за такими основними напрямками: теоретико-методологічні основи самоосвіти вчителя в класичній педагогічній спадщині (Ф.-А.Дістервег, Я.-А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, Г.Ващенко, В.Духнович, А.Макаренко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.) і в працях сучасних дослідників (А.Айзенберг, А.Алексюк, В.Буряк, А.Громцева, С.Занюк, П.Підкасистий, Б.Райський та ін.); сутність, особливості, структура, функції, зміст та методи самоосвітньої діяльності (А.Громцева, Н.Кузьміна, О.Малихін, І.Наумченко, О.Полонська, Б.Райський, Н.Сидорчук, Г.Сухобська, Л.Шапошнікова, В.Шпак та ін.); психолого-педагогічний аспект самоосвіти вчителів як складової частини самовиховання, самовдосконалення й саморозвитку особистості, як засіб активізації пізнавальних інтересів (В.Буряк, П.Гальперін, С.Іванова, Ю.Кулюткін, Л.Рувінський, Г.Сухобська, А.Усова та ін.); самоосвіта у професійній підготовці учителя (І.Зязюн, Г.Коджаспірова, Н.Кузьміна, В.Сластьонін, Р.Хмелюк та ін.); педагогічні підходи до саморозвитку вчителя початкових класів (Ш.Амонашвілі, Н.Бібік, О.Савченко та ін.); самоосвіта як засіб безперервної освіти та підвищення професійно-творчого рівня вчителів (А.Айзенберг, Л.Божович, В.Буряк, С.Крисюк, А.Кузьмінський, П.Підкасистий, Н.Сидорчук, Г.Сухобська, В.Шпак та ін.).

Самоосвіта майбутніх учителів є важливою умовою їхнього професійного становлення. Деякими дослідниками зауважується, що в педагогічній теорії готовність до самоосвіти розуміють, з одного боку, як наявність розвинутої активної потреби в знаннях і безперервному їх поповненні, а з іншого, – як певну суму вмінь і навичок щодо організації самостійного пошуку інформації з метою задоволення пізнавального інтересу.

Мета даної статті – огляд деяких особливостей самоосвіти та висвітлення самооцінки студентів – майбутніх учителів початкової школи щодо їхньої готовності до самоосвітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо деякі погляди на окремі аспекти самоосвітньої діяльності (СД).

Ю.Тимошенко виокремлено особливості та зміст СД, а саме: *соціальну складову* (визначає здатність бути готовими змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією в нових умовах життя); *особистісну* (самовраховання сильних та слабких сторін своєї діяльності); *когнітивну* (передбачає формування на основі знань розуміння суспільних процесів,

певного ставлення, усвідомлення саморозвитку); *діяльнісн*у (учень за умови розуміння та усвідомлення починає певним чином діяти, виявляє елементи самоорганізації, саморозвитку у своїй поведінці); *емоційно-вольову* (активізує спонукальні сили поведінки, створює дієвий контекст у формуванні самоосвіти особистості) [6].

Н.Г.Сидорчук описує 19 психолого-педагогічних чинників впливу на впорядкування професійної самоосвіти майбутніх учителів, які за змістом і рівнями впливу розділено автором на дві групи [4]:

I. Організаційно-педагогічні – фактори, що сприяють формуванню й становленню самоосвітньої діяльності (мотиваційна сфера, необхідні знання та уміння тощо). До цієї групи віднесено такі фактори: мотивації самоосвітньої діяльності; цілепокладання; фактор знань; самоосвітньої умілості; готовності до самоосвіти; фахової саморефлексії; задоволеності самоосвітньою діяльністю; фактор організації самоосвітньої діяльності.

II. Соціально-психологічні – доцільні умови, вольові якості, що сприяють підвищенню продуктивності самоосвітньої діяльності: матеріально-технічного забезпечення; інформаційно-методичного забезпечення; відбору та контролю за самоосвітньою діяльністю вчителя; фактор впливу педагогічного колективу; престижу професії вчителя; аксіологічний фактор; самовдосконалення; креативності; соціальної домінантності; професійно-педагогічної компетентності; результативності.

В [7, с. 96] визначено провідні принципи організації самоосвітньої діяльності майбутніх учителів, а саме: принцип особистісно зорієнтованого підходу до організації самоосвіти; сприйняття майбутніми вчителями набутих знань як особистих цінностей; організація самоосвіти як творчого процесу, в ході якого відбувається перетворення майбутніми вчителями набутих знань на основі власних думок і почуттів; одночасне збагачення майбутніх учителів фаховими та загальними знаннями, їх гармонійне співвідношення; створення ситуацій емоційного переживання майбутніми вчителями своїх дій у самоосвітній роботі; стимулювання готовності до здійснення професійно-педагогічної діяльності у майбутніх вчителів.

З нашого погляду, вказані принципи доцільно доповнити необхідністю систематичної рефлексії самоосвітньої діяльності.

Погоджуємось із трактуванням Н.Г.Сидорчук [4] (наше доповнення виділено курсивом), що самоосвітня діяльність майбутніх учителів – процес, зумовлений організаційно-педагогічними та соціально-психологічними чинниками, під впливом яких майбутній учитель може самостійно визначати власні освітні цілі та засоби їх досягнення, на основі чого й рефлексії отриманих результатів реалізувати пізнавальні інтереси та потреби, розвинути інтелектуальні та особистісні якості.

Етапи самоосвітньої діяльності (СД) майбутніх педагогів теоретично обґрунтовано в дослідження О.Шурин [7]. Визначено взаємозв'язані етапи СД студентів (розробка особистого плану СД, формування загальної мети самоосвіти, визначення завдань самоосвіти, оволодіння теорією та технологією СД, самоконтроль якості виконання особистого плану, самооцінка рівня сформованості набутих знань).

Готовність до самоосвіти – одна із складних властивостей особистості, у структурі якої можна виділити такі компоненти: рівень наявності усвідомленої потреби в самоосвітній діяльності, її мотиви, наявність початкової бази професійних знань, сформованість самоосвітніх умінь і навичок, ставлення до джерел самоосвіти, самостійність в організації цього виду діяльності. Готовність до самоосвіти визначено як стан суб'єкта самоосвіти, який характеризується позитивним ставленням до самостійного навчання та прагненням оволодіти практичними навичками цієї діяльності [5, с. 14-15].

Отже, для ефективного перебігу СД студент повинен уміти здійснювати адекватну самооцінку власних можливостей, проектувати, реалізовувати та аналізувати особистісну навчально-пізнавальну діяльність. Важливого значення набуває також мотивація СД. Відповідно, під час дослідження нами проведено вивчення самооцінки (загальне домагання та самооцінка, педагогічна самооцінка готовності до СД) та мотивації навчання студентів у контексті їхньої професійної підготовки.

Проведено анкетування 150 студентів – майбутніх учителів, які навчаються за напрямом «Педагогічна освіта» (педагогічний факультет Мукачівського державного університету, спеціальність «Початкова освіта»; 1, 3, 5 курси). Використано анкету педагогічної самооцінки готовності до СД (10-бальна шкала; [2, с. 56-58]). Результати (табл. 1, рис. 1; вказано відповідні позначення курсів – 1, 3, 5; 1к – студенти 1 курсу університету, які завершили навчання в Мукачівському педагогічному коледжі) свідчать про достатньо добру сформованість готовності до СД.

Кожний компонент готовності до СД містить окремі складові, за якими проводилася самооцінка студентами, а саме [2, с. 56-58]:

- *мотиваційний* (усвідомлення особистісної і громадської значущості неперервної освіти й педагогічної діяльності; наявність стійких пізнавальних інтересів у галузі педагогіки і психології;

почуття обов'язку та відповідальності; допитливість; прагнення одержати високу оцінку своєю самоосвітньою діяльністю; потреба в психолого-педагогічній самоосвіті; потреба в самопізнанні; успіхи в навчально-пізнавальній діяльності; впевненість у своїх силах);

- *когнітивний* (рівень загальноосвітніх знань; загальноосвітніх умінь; педагогічних знань і умінь; психологічних знань і умінь; методичних знань і умінь; спеціальних знань);

- *морально-вольовий* (позитивне ставлення до процесу навчання; критичність; самостійність; цілеспрямованість; воля; працездатність; вміння доводити справу до кінця; сміливість; самокритичність);

- *гностичний* (уміння ставити й вирішувати пізнавальні задачі; гнучкість і оперативність мислення; спостережливність; здатність до аналізу педагогічної діяльності; здатність до синтезу й узагальнення; креативність і її прояви в педагогічній діяльності; пам'ять та її оперативність; задоволення від пізнання; уміння слухати; уміння володіти різними типами читання; уміння виділяти й засвоювати певний зміст; уміння доводити, обґрунтовувати судження; уміння систематизувати, класифікувати; уміння бачити суперечності й проблеми; уміння переносити знання й навички в нові ситуації; здатність відмовитись від усталених ідей; незалежність суджень);

- *організаційний* (уміння планувати час; організувати свою працю; перебудовувати систему діяльності; працювати в бібліотеці; орієнтуватись у класифікації джерел; користуватись оргтехнікою і банком комп'ютерної інформації; володіти різними прийомами фіксації прочитаного);

- *здатність до самоуправління в педагогічній діяльності* (самооцінка самостійності власної діяльності; здатність до самоаналізу й рефлексії; здатність до самоорганізації і мобілізації; самоконтроль; працездатність і старанність);

- *комунікативні схильності* (здатність акумулювати й використовувати досвід самоосвітньої діяльності колег; здатність до співробітництва і взаємодопомоги в професійній педагогічній самоосвіті; здатність організувати самоосвітню діяльність інших, насамперед, учнів, студентів; здатність відстоювати свою точку зору й переконувати інших у дискусії; здатність уникати конфліктів у процесі спільної діяльності; здатність до педагогічного спілкування).

Таблиця 1

Самооцінка студентів готовності до самоосвітньої діяльності

№ /п	Компоненти готовності до самоосвітньої діяльності	1(к) курс	1 курс	3 курс	5 курс	Сер. знач.
1	Мотиваційний компонент	8,1	7,9	7,2	7,5	7,5
2	Когнітивний компонент	7,5	7,2	6,4	7,4	7,1
3	Морально-вольовий компонент	8,2	8,0	7,1	7,8	7,6
4	Гностичний компонент	8,0	7,7	6,7	7,6	7,4
5	Організаційний компонент	7,5	7,3	6,8	7,4	7,2
6	Здатність до самоуправління в педагогічній діяльності	8,0	8,2	7,2	7,6	7,5
7	Комунікативні схильності	8,0	7,9	7,1	7,4	7,4
8	Сер. значення	7,9	7,8	6,9	7,5	7,4

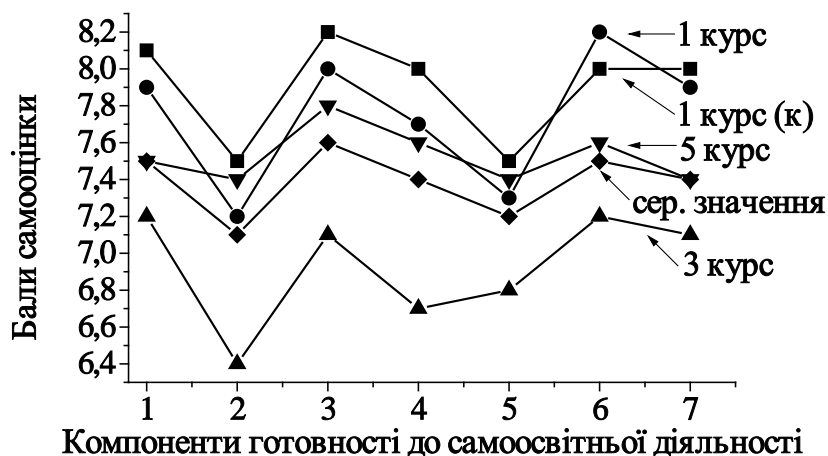

Рис. 1. Результати самооцінки студентів готовності до самоосвітньої діяльності

Порівняння самооцінки для різних курсів студентів показує практично подібні загальні тенденції щодо максимальних та мінімальних значень. Наприклад, мінімальні значення на графіках виявляємо для компонентів 2, 5 (виняток, студенти 3 курсу для 4 компонента). Таким чином, студенти самокритично усвідомлюють необхідність покращення рівня їхніх психолого-педагогічних знань і умінь тощо (когнітивний компонент), уміння перебудувати систему діяльності, працювати в бібліотеці, користуватись оргтехнікою і банком комп'ютерної інформації тощо (організаційний компонент).

Дослідження рівня домагань та самооцінки проводили за методикою Дембо-Рубінштейна (модифікована А.Прихожан) [1, с. 76-78]. Згідно [1, с. 78], рівень домагань: занижений – менше 60, реалістичний – 60-89 балів, дуже високий 90-100 балів; рівень самооцінки: занижений – менше 45, реалістичний – 45-74, завищений – 75-100 балів.

Крім традиційних анкетних аспектів щодо загальних домагань та самооцінки, нами було додано аспект самоосвіти. Результати (табл. 2; рис. 2) свідчать, що основна частина студентів має реальний (адекватний) рівень домагань та самооцінки. Середні бали домагання та самооцінки для усієї вибірки також відповідають нормі (табл. 2). Як наслідок, це забезпечує також вірогідність результатів самооцінки студентів їхньої готовності до самоосвітньої діяльності.

Таблиця 2

Домагання та самооцінка студентів

Параметр домагання та самооцінки	Рівень занижений, %	Рівень реальний, %	Рівень завищений, %	Середній бал
Загальне домагання	1,9	68,6	29,5	85
Загальна самооцінка	10,5	78,1	11,4	61
Домагання самоосвіти	2,9	65,7	31,4	83
Самооцінка самоосвіти	18,1	72,4	9,5	57

Значення коефіцієнту кореляції Пірсона між деякими параметрами, згідно проведено нами розрахунку, є наступні: загальне домагання й загальна самооцінка $r = 0,53$; домагання самоосвіти й самооцінка самоосвіти $r = 0,43$; загальна самооцінка й самооцінка самоосвіти $r = 0,67$; загальне домагання й домагання самоосвіти $r = 0,65$. Отримані дані дають можливість зазначити, що між вказаними параметрами є певна позитивна кореляція. Найменше значення (0,43) свідчить, що для частини студентів є менша узгодженість між домаганням самоосвіти та її самооцінкою. З нашого погляду, це зумовлено як процесом розвитку та формування особистості студента, так і певними розбіжностями під час самооцінки (занижена чи завищена).

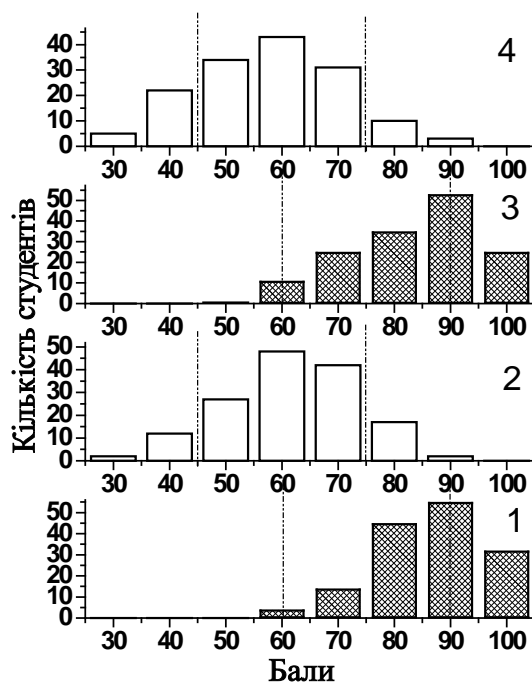

Рис. 2. Результати діагностики домагання – загального (1), самоосвіти (3); самооцінки – загальної (2), самоосвіти (4).

Рівень мотивації професійного навчання студентів різних курсів (у %)

Рівень мотивації	1 курс (к)	1курс	3 курс	5 курс
I (низький) рівень	17	20	19	24
II (середній) рівень	39	33	35	26
III (нормальний) рівень	11	11	16	21
IV (високий) рівень	33	36	30	29

Нами проведено також анкетування студентів щодо мотивації професійного навчання (методика В. Каташева [3], табл. 3). Практично для половини студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності виникає достатньо стійка мотивація навчання та самоосвіти, самовиховання, (нормальний та високий рівень). Проте стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів, на нашу думку, має значні резерви, оскільки частина студентів має низький та середній рівень мотивації професійного навчання.

Висновки. Таким чином, самоосвітня діяльність майбутніх учителів є важливим чинником зростання їхньої професійної компетентності. Здатність адекватно провести самооцінку сприяє подальшому самоудосконаленню особистості. За результатами самооцінки студентів різних курсів виявлено загальні тенденції щодо максимальних та мінімальних значень для окремих компонентів готовності до самоосвітньої діяльності. Подальші дослідження доцільно спрямувати на комплексний аналіз чинників, які впливають формування усіх компонентів самоосвіти.

Література

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : Центр учб. літератури, 2011. – 112 с.
2. Диагностика успешности учителя / Сост. Т. В. Морозова. – М. : Пед. поиск, 2001. – 160 с.
3. Каташев В. Г. Педагогика высшей школы: Учеб. пособие / В. Г. Каташев, Л. И. Соломко, Г. У. Матушанский, О. В. Захарова, Л. И. Тарарина [Под общ. ред. В. Г. Каташева]. – Изд. 2-е, без изменений. – Казань : Изд-во Казан. гос. техн. ун-та, 2005. – 395 с.
4. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. Г. Сидорчук. – К., 2001. – 23 с.
5. Сипченко О. Формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів як педагогічна проблема / О. Сипченко // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LIX. – Словянськ : СДПУ, 2012. – С. 10-16.
6. Тимошенко Ю. Ю. Системний підхід до процесу формування самоосвітньої компетентності школярів у процесі навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу / Ю. Ю. Тимошенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя : [б. в.], 2010. – Вип. № 12 (65). – С. 179 – 183.
7. Шурин О. Самоосвіта як умова професійного становлення майбутнього вчителя / О. Шурин // Нова пед. думка. – 2010. – № 1. – С. 96-97.